

տիրէ: Տ. Մովսէս եպիս. Պիլէնիկ դառնալէ յետոյ՝ Գաւառ. Վարչութեան երկամեայ շրջանին լրացած ըլլալը նկատողութեան առնելով, Գիւտ Խաչի տօնին օրը իր նախագահութեան տակ Գաւառ. Ժողով գումարներ է: որուն 21 անգամներէն 17 ը ներկայ գտնուել են և նախորդ Վարչութեան համարատուութիւնը կարգացուելէ և վաւերացուելէ յետոյ, ըստ օրինի Գաւառ. Ժողովոյ դիւան ընտրուել և ապա նոր Կրօն. և Քաղ. Ժողովներու ընտրութիւն կատարուելով, տեղեկագիրը Պատրիարքարան ղրկուել է վաւերացուելու համար: Տեղւոյն վարժարժարանին շինութեան արտօնութիւնը ստանալու վերաբերեալ դորժողութեանց համար Աւագերէց Խորէն քհնյ. Պօլիս ղրկուած է:

ԿԻՊՐՈՍԻ ՀԱՅԳ.

— Սուրճ. գրում են. «Հայերը այստեղ ունին երկու եկեղեցի, մին քաղաքին մէջ և միւսն ալ քաղաքին մօտ գտնուող Հայոց գերեզմանատան մէջ: Առաջինը շինուած է յանուն Ս. Աստուածածնի, Ասիկայ հին գեղեցիկ եկեղեցի մըն է, որուն յատակը ծածկուած է լատինական գրեր կրող տապանաքարերով, որմէ կարելի է հետեցնել թէ՛ սոյն եկեղեցին ատեն մը Լատինաց ձեռքը անցած է: Եայց յետոյ ժամանակի ընթացքին մէջ կրկին Հայոց ձեռքը անցած է: Եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ կայ տղայոց և աղջկանց երկսեռ վարժարանը և առաջնորդարանը, Եկեղեցին իր պաշտօնականերով, դպրոցներով միասին կը կառավարուի անշարժ կալուածներու հասոյթներով, որոնք մեծ մասամբ կտակուած են Ս. Մակարայ վաղեմի վանհայրերէ, որոնք զրեթէ բոլորն ալ Երուսաղէմի Ս. Յակովբեանց միաբաններէն եղած են և ասոնց շնորհիւ է, որ եկեղեցին կարողացած է միշտ պայծառ մնալ ու պահպանել տեղաբնակ Հայ վոքրաթիւ Ժողովուրդը, որ վարժ չէ եկեղեցւոյ կամ դպրոցի դրամ տալ կամ դոճողութիւն մը ընել: Եթէ այդ կտակները չըլլային, անտարակոյս փակուած պիտի ըլլային թէ՛ եկեղեցին և թէ՛ դպրոցները, և ցրուած ու օտարներու հետ խառնուած պիտի ըլլար տեղացի Հայ Ժողովուրդը»:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԹԵՄ

«Սուրհանդակը» քաղուածօրէն տպել է Քիթինո Մօրնինկ, թերթի արած Հայոց նորակառոյց եկեղեցու օծման նկարագրութիւնը: Քիթինոյն (Ամերիկա) եկեղեցին օծուել է հոկտեմբերի սկզբին Գերապատիւ Սարաճեան Տ. Յովսէփ Եպիսկոպոսի ձեռքով մասնակցութեամբ Ահարոն վ. Մեղքոնեանի և երկու սարկաւազներէ: Ներկայ են եղել բազմաթիւ ամերիկացիներ, ի մէջէ

այլոց Յ. Ֆիլեան հայ երիցականներէ քարոզիչը: Օծման արարողութիւնը շատ սրտագրաւ էր: Քսաներորդ դարու արշալոյսին մէջ շատ հետաքրքրական է տեսնել օծումը հին եկեղեցիի մը—այնչափ հին, որչափ է Քրիստոնէութիւնը—այն միւնոյն արարողութիւններով և ծէսերով, որոնք դարեր առաջ կատարուած էին: Աւետարանը քարոզուած էր այդ Ժողովուրդին Քաղէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալներուն ձեռքով: Մարդիկ կրնար իր սրանչացումը զգալ այն հին կրօնական հաստատութեան մասին, որ մինչև այսօր կանգուն կը մնայ:

Ապա յիշեալ թերթը նկարագրում է օծման արարողութիւնը: Սրբազան եպիսկոպոսը օծման կարգը կատարելուց յետոյ՝ մի որտառուչ քարոզ է խօսացել. «Եթէ մոռացայց զքեզ Երուսաղէմ, մոռացի զիս ալ իմ» Սաղմ. ՃԼԶ. բընարանով:

Հանգիսից յետոյ՝ հոգաբարձուներէց մէկը կարգացել է եկեղեցու շինութեան տեղեկագիրը, որից իմանում ենք, թէ 3800 դոլ. ծախս է նըստել, ռահայն արհեստաւորներէց շատը ձրիաբար շարաթներով աշխատել է: Առաջուց հաւաքուած է եղել միայն 2300 դոլ., իսկ մնացած 1500 դոլ. պարտքով է հոգացուած: Բայց հէնց նոյն օրը՝ օծման հանգիսից յետոյ՝ Սարաճեան սրբազանի յորդորներով հաւաքուել է 1300 դոլ. պարտքը ծածկելու համար: Են. Գերապատուութիւնն ալ կլորիկ գումարով մը մասնակցեցաւ հանգանակութեան:

—Նոյն օրը, Լօրէնսի մէջ Սրբազան Սարաճեան պատարագ մատուցանելով՝ հոգեհանգիստ կատարել է ռուսահայ բարերար Գրիգոր Զանշեանցի յիշատակին:

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ա.

ՔԷՀԸՆԱՅԵԿԸՆ ԽՆԳԻՐ—համառօս ակնարկ Արիսակէս եպիսկոպոսի* (Սեդրակեան):

Դերապատիւ Հիգինակը յայտնի է իրեն

* Պոֆ Է լիմեր՝ արհեստագործ:

այն հաղուադիւս հոգեւորականներից մէկը որ քահանայական խնդիրը անկաշառ սրտով իւր մտածութիւնների նիւթ է դարձրել իւր գործունէութեան առաջին օրերից մինչև մեր ժամանակը: Չանապան պաշտօններ վարելով շատ անգամ բարձր զիրք ունենալով և մեծապէս ոգեւորուած, նա հնար ուներ այն հին խնդիրը բազմակողմանի ուսումնասիրելու, ծանր կշռելու, լուսարանելու և նոր տեսակէտներից շրջահայելու:

Եւ ի՞նչ տխուր տեսարան է ներկայացնում նորա զիրքը: Ընթերցողը քսամնելով քսամնում է, թէ մեր առաջ բացուած այն ի՞նչ դժոխային վիճ է, ուր որ քահանաները ազէտ, առաջնորդները կաշառակեր, ժողովուրդը թմբբած է: Այդ սև էջերը կարդալիս՝ ուզում ենք փոքր ինչ շունչ քաշել, լուսոյ մի նշոյլ տեսնել: զբքի ամենայն երեսում սպասում ենք փրկութեան յոյս սպասում ենք, որ հեղինակը վերջապէս այդ զարհուրելի պատկերը պիտի լրացնէ և ցոյց տայ, թէ Աստուծոյ ողորմութեամբ այսօր դահի վերայ ամբարձած ունինք մի սրտացու հովիւ: մի կատարեալ քրիստոնեայ, մի մարմնացեալ սէր մարմնով և հոգով աղքատների համար, մի օրինակ և հայելի մեզ ամենիս համար, որ պատկերայնում է, թէ ահա որով շաւղով պէտք է ընթանայ հայ քահանան, հայ առաջնորդը և հայ ժողովուրդը: Այդ խաւար մթնոլորտը փարատելու համար՝ մենք սպասում ենք նորանից երկու խօսք, այն է որ ամենայն խոնարհութեամբ բացականչէր, թէ «Աստուած արարէր զճանապարհ Տեսան... որ զինի իմ դայ՝ հզօրագոյն է քան զիս և ես չեմ՝ բաւական բառնալ զիօշիկս նորա»:

Իսկ փոխարէնն ի՞նչ ենք կարդում. թէ ահա մի եպիսկոպոս որչափ եռանդով է մաքառում երեսլթների դէմ, թէ ինչ յայտարարութիւններ և զեկուցումներ է գրել, ինչ դիմումներով է հաստատում իւր չքմեղութիւնն և այլոց մեղաւորութիւնը, թէ ով ինչ ակնարկ կամ չարաբանութիւն է արել, թէ ինչպիսի մանր բաներ ինչ մեծամեծ երեր են կատարել, թէ համախոհ լրագիրը ինչեր է քարոզել, թէ ինչ փաստեր, փաստեր և փաստեր ունի ձեռին, թէ ինչպէս ինքը

ինքը և միշտ ինքը կամք է ունեցել բաց իրան հանապաղ ընդդիմացել ևն 3 կաթողիկոս և մի Աթոզ և այն և այն...:

Մի անձի այսպիսի մարտիրոսութիւնը ինքն ըստ ինքեան խրատական բան է: Խնդիր է ծագում, թէ ինչու համար գերապատիւ հեղինակը այնքան ձիգ տարիներում այնքան անյաջողութիւնների է հանդիպել: Նախործում է, որ մարդիկ երբէք չեն ուզեցել հասկանալ իւր քարոզածը, թէ քահանացու պէտք է բնորոշ զարոցի աւարաման Լաւր՝ ունեցողներից: Բոց և այնպէս ինքը շատ գեղեցիկ օրինակով ցոյց է տալիս, թէ ցաւը Դայն այդ չէ և թէ դարմանը աւելի ուրիշ տեղ փնտռելու է: — Մի անգամ էր որ հեղինակը տալաւին երկուստարդ էր և ոչինչ գժտութիւն չկար իւր և իւր իշխանաւորների մէջ, էր որ ուրեմն այն խոչընդոտը չկար, որ միշտ արգելք է հանդիսացել մեր հեղինակի գործունէութեան ինչպէս որ ինքը վկայում է, — ահա այդպիսի բաբեկաջող հանգամանքներում նա ուսնացցոց ողորմելի վիճակը իբրեւ ականատես նկարագրելուց յետոյ՝ Աթոզին յայտարարեց. «Աս ի դառաջն առնոյ այսպիսի անկարգութեանց և աղատելոյ գժողովուրդս մեր և զեկեղեցի ի ձեռաց այսպիսի աղէտ, անբարեկարգ և անարժան եկեղեցականաց, պարտ է հոգալ կրթել զքանի մի մոնիւնս յուսմունս ս. զրոց և քահանայական պարտաւորութեանց, և ի բերել ժամանակին՝ ձեռնադրել և տալ ողորմելի ժողովրդոցն այնոցիկ, որով և ժողովուրդք միութեանցին, և օրէնք և կարգք եկեղեցւոյ ըստ արժանեոյն պահանջեցին... փասն օրոյ խնդրեմ ի Առաւուրչեան Հայոց Աթոզէ, Ս. Եջմիածնի տնօրինել, զի առաքելցին յուսումնաբանն Մեծի Աթոզոյ երկու երկնայ ի նիժ գեղջի, Աւաղացուց, մի ի Չօլլու և մի ի Միրզաբէկլու գիւղոց, ի պատրաստել զնոսա յաւակապէս ի քահանայութիւն...»

Աթոզն ընդունելով այս առարձարութիւնը՝ պատասխանում է. «Ի հետեւումն յայտարարութեան Զերոյ, կտաւարչական մասն Աթոզի Ս. Եջմիածնի... առաջագրէ ընտրել ի հայադղի մանկանց ժողովրդականաց նիժ, Զօլլու և Միրզաբէկլու գիւղօրէից զշորս ըն-

դռնակի և արժանաւոր երեխայս և առաքել ի Ա. ԼՅՄիաճինս վասն կրթելոյ գնոսա յեկեղեցական գիտելիս ի պատրաստութիւն քահանայական կոչմանց ։

Չորս երեխաներն ընտրուեցան և ուղարկուեցան (ուրեմն Լաբէն Ըն ցաւր դարմանուեցաւ և Աւան պիտի լուսաւորուի) ։ Բայց Մայր Աթոռի ժառանգաւորաց գլխոցից դուրս գալուց յետոյ նորա փեսայի Լաբէնի հայրենական քիւղած քահանայ լինելու մէկը քահանայացաւ թիկնիտով և միւսներն էլ ընտրեցին ուրիշ տեղեր և պարագմունքներ... (Արշէն երեց, ուր ևս որ քերականութիւն Լաբէնից այս փեսային քո ականջով լսես) ։ Աւրեմն աւարտման թուղթը բաւական չէ, ուրեմն հարկաւոր է նաեւ վերին կոչումն, ուրեմն մեր երիտասարդները զիւղից քաղաք են փախչում կամ քահանայութիւնից իսպառ խորշում են և այս այսպէս եղել է հեղինակի երիտասարդութեան ժամանակից սկսած ... *

Բայց յարտերութիւնները փոխուեցան, նախկին համերաշխութիւնը ստորադրեալի և իշխանաւորի մէջ խլուեցաւ ։ Արքեպիսկոպոսը տենչ և եւանդ ունէր գործելու իսկ իր ասելով՝ Մայր Աթոռը վաղուց ի վեր սովորել էր վիճակային գործերին ուղղակի միջամտել, կարգադրութիւններ անել և ուղարկութեան չարժանացնել նորա բողոքները ։ Եւ երբ որ ձեռնուռնայն մնաց, ահա թէ ինչ բնորոշ պատգամ ստացաւ հոգեւոր Մակար կաթողիկոսից. « Լսեմք ի հաւատարիմ արքեպիսկոպոսի Գեորգիոսի Մակար կաթողիկոսից, որ Վերապատուութիւն Ձեր իսպառ թողեալ ի ձեռաց զղեկ վարչութեան առաջնորդական պաշ-

տամանդ՝ պատճառէք ստանալ ի մէջ զհաստատութիւն առաջարկեալ ի Ձեռք ծրագրի ։ Եւ զայս ազգիւն զայն համարեցաք ոչ իրրեւ ծրագիր՝ որ նորօրինակ ինչ թուի մեզ, այլ իրրեւ ընդհանուր տեսութեամբ նկարագիր աննախանձելի զրութեան եկեղեցեաց, ոմանց եկեղեցականաց, վանօրհից և գլխոցաց վիճակից Տփլիսոյ, զորս մարթ էր Ձեզ և իսկական պալատք՝ ընդարձակութեամբ որք վերածել հետզհետէ ի բարեկարգութիւն առանց խորհելու ։ Եւ եթէ հանդիպեալ է Ձեր երբեմն գիմարութեանց սինօդական իշխանութեան, զորմէ քանքարտէք ի Ձերում յայտարարի, այդ Ձեր էն յանդիման և ոչ այլ ուրիշ, վասն զի . . . Այլ արդ՝ որովհետեւ ժամանակը անիշխանութեան մանաւանդ ինքնակամ՝ ներգործութեանց ոմանց հոգեւոր պաշտօնէից անցեալ գնացին ի բաց, և քանի թէ անգամք իցեն սինօդի սրբոյ ԼՅՄիաճինս թի, Առաջնորդք վիճակաց և թէ փոխանորդք նոցին՝ ամենեքին ընդ ծայրագոյն իշխանութեամբ միոյ Հայրապետի գործին և կառավարին զեկեղեցի և ժողովուրդս նորին, Լաբէն որչա՞նչ Լաբէն սիրելի որդիք և եղբարք մեր՝ ընդ որս և սիրելիք ի Տէր՝ պարտք պարտաւորութեամբ որք և Լաբէն, առանց նենդութեան, առանց ակնառութեան կամ վրեժխնդրութեան և առանց պատճառարանութեանց, քործել յիշատակելութեամբ Լաբէն շրջանէ . . . ուրեմն գործեցէք՝ որ ինչ քարէն է և Լաբէն Առաջնոյ, որ ինչ օգտակարն է . . . և որ ինչ կարեւորագոյն յոյժ՝ ի վերականգնումն բարոյական անկման հոգեւորական դասուց, որով միայն կարէք մոխրեալ զվշտացեալ սիրտ մեր և վարձս բարեաց դասել յԱստուծոյ ։

Եթէ տարակոյս կարող է լինել թէ ինչ են նշանակում այս խօսքերը որ իշխանաւորը հայրաբար ուղղում է իւր տարակուսած ստորադրեալին ։ Ասկայն այսպիսի carte blanche ստանալուց յետոյ, այսպէս գործելու ի և կատարեալ իշխանութիւն ունենալուց յետոյ, բողոքաւորը դարձեալ զիջելու թղթեր է գրում, գանգաւորում է, մեղքը աշխարհքի վերայ է բարդում, ինքը ապաշույն պատճառ հոգով մէջ է ընկնում, զձած մեղական շրջանից դուրս չի գալիս՝ որ քայլ անգամ

* Հիմա քանն այն տեղ ե հասել, որ ժողովրդեան էլ չեն սովորեցնում, քեւեր որ անհամայն լինի, այն ժամանակ ինքնեղ ճանաչեցի և ընտրեցի մեր ֆահանայացումներին և եկի արագաւ առաջնորդից խնդրեցի, որ ինձ և Տաւեւ, քեւ որչափ աստուածային շնորհիկ կայ մեր ընտրածի մէջ ։ Այլ Աստուծանի կոնսիստորիան չի ազդում ի յուր քեկնածուներին, քեւ ֆահանայական տեղեր են քացուել, եկի անկախացեալ մեր բողոքը ։ Ուրեմն անգերախոյրներ՝ միշտ իրեւ մի հասարակ կապալառութիւն՝ բողոք և գրագրութեամբ պիտի կատարուի ։ Այս էլ դարավերջի ընծայաբերութիւն ։

գործէ՛ միշտ յիշատակելով Յառուստի այն խրատը, թէ

Die That ist alles, nichts der Ruhm.

Գործն է ամենայն իշխանիւնն է փառանքանքնը:

Աւելի բացայայտ կերպով Աւետարանը նոյն խրատը կարդում է այսպէս. «Նորաբը, ես ոչ համարիմ՝ զանձն իմ թէ հասեալ իցեմ, բայց մի ինչ է՝ զի զառ ի յետոյսն մոռացեալ է, և ի յառաջագէմանն նկրտեալ եմ: Աւել եղեալ ընթանամ ի կէտ վերին կոչմանն Աստուծոյ . . . Բազումք են, որոց կատարածն կորուստ է, և փառք՝ ամօթն իւրեանց, որք զերկրաւորս և եթ խորհին: Այլ մեր առաքինութիւնն յերկինս է՝ ուստի և Փրկչին ակն ունիմք: Առաքեալի պատուէրով պէտք է միշտ գործել, ձեռնունայն չմնալ, մոռանալ անցեալի զառնութիւնները, նկրտել դէպի յառաջ, դէպի ապագան և երբեք չմոռանալ վերին կոչումը:—

Այսպէս ուրեմն յայտնի է, որ անյաջողութեանց բուն արմատը՝ փառքի ծարաւով խոչընդոտներէց վախենալն է եղել և անգործ մնալը, և եթէ այդպէս է, ապա ուրեմն գիրք հրատարակելը անխորհուրդ էր: Եթէ գիրքը մի պարսաւագիր էր, աւելի ինքը պարսաւողը նշաւակուեցաւ, որից ոչ որ օգուտ չունի: Եթէ ուղեց ցաւին դարման գտնել, մենք տեսանք, թէ ինչպէս անգոր հանդիսացաւ:

Բայց կարելի է գիրքը նոր տեսակէտներ է պարունակում: Աւագ, որ հէնց այս կողմից գիրքը տկարացոյն է:—Մի օր «Արարատում» տպուեցաւ Արշէն երեցի քարոզը, իսկ «Մշակի» մէջ՝ Ուլ հասարակ յօդուածը, որ անդ արդէն բոլորը լիովին ասուեցաւ, ինչ որ այժմ ձանձրալի կերպով խիստ երկար ու ձիգ կրկնվում է: Այն դէպքը մի սքանչելի դաս էր մեզ համար: Արդ, ինչ որ այն ժամանակ աղմուկուեցաւ, որդին հօր դէմ զինելու փորձ եղաւ, միթէ հերիք չպէտք է համարուի բազմաշարշար Հայոց ազգի համար, միթէ այն մի միսթարական հանդէս էր, որ այսօր ևս ուզենանք կրկնել նոյնութեամբ:

Թէ մի անգամ արդէն լարեալ յարաբերութիւնն զորպիսիս երբեմն խնդրի, նիւթս վիրաւորելոյ, ցուցանէ այն զի հեղինակն արժան չդատեց իւր հրահանգիչ գրքի մի օրինակը հոգեւորականների պաշտօնական

թերթին՝ «Արարատ»-ին ևս ուղարկելու, այլ և խորհրդաւոր բան համարեց ամենից ձանաչուած և յարգուած աթեպիսկոպոսին ստակ «Եպիսկոպոս» կոչելու, ակամայ յիշեցնելով, թէ երբեմն մի աշխարհական Բիսմարկ նոյնպէս արհամարհել է իրան շնորհած դքսութեան պատիւն ու աստիճանը:

Մինչև որ կատարեալ համերաշխութիւն չլինի, ոչ քահանայ կուսենանք, ոչ պաշտօնական թերթ, ոչ դպրոց և ձեմարան . . . Ինչ շահ ունինք բժականդիր հաստորներ հրատարակելուց . . . Եթէ զլեզու մարդկան խօսիցիմ և զհրեշտակաց և խէր ոչ ունիցիմ, եղէ ես իրրե զպղնձ որ հնչէ, կամ իրրե զծնծղայս, որ զօղանջնէ:

Վերջապէս միթէ չպէտք է խրատուինք Առաքեալի այն խօսքերից, որ նա ուղղել է մեզ պէս պառակտուած Գաղատացիներին. «Ապա եթէ զմիմեանս խածատիցէք և ուտիցէք, զոռշ լերուք, գուցէ ի միմեանց սատակիցիք»:

Ս. Մ.

Բ.

Тексты и Разыскания по Армянно-Грузинской филологии. I. Ефремъ Сиринъ.

А. О дняхъ празднованія Рождества.

Б. Объ основаніи первыхъ церквей въ Іерусалимѣ.

Армянскій Текстъ съ сирійскими отрывками въ Армянской транскрипціи XII—XIII вѣка. Исследовалъ, издалъ и перевелъ Н. МАРРЪ.

Խոշոր տառերով տպուած ընդհանուր վերնագրի տակ մեր ընթերցողներին քաջ յայտնի՝ Պետերբուրգի համալսարանի հայագիտութեան պրոփ. Ն. Մառը այս անգամ ուսումնասիրում և հրատարակում է Մայր Աթոռի մատենադարանի № 919 (կար. 899) ձեռագրի երկու հատուածը, որ վերագրուած է Եփրեմ Ասորուն: Բնագիրը խառն է, հայոց